

documentaire zo feilloos beeld voor beeld met de computer te bewerken. Zouden we het in Nederland al kunnen, dan hebben we er voorlopig het geld niet voor. Heel soms is geldgebrek een geruststelling.

Laura van Hasselt, met dank aan Gerda Jansen Hendriks ■

BOEKEN

Ursula den Tex, *Anna baronesse Bentinck, 1902–1989. Een vrouw van stand*

Amsterdam 2003, ISBN 90-5018-589-4, 220 blz., 17,50

De opstanding van de adel in de contemporaine geschiedschrijving

Na de Tweede Wereldoorlog heeft de Europese adel zich steeds meer teruggetrokken achter de coulissen van de samenleving. Misschien wel in reactie hierop besteedden ook historici en sociologen er nauwelijks aandacht aan. Sinds de jaren negentig mag deze voorheen geprivilegieerde groep zich echter verheugen in hernieuwde belangstelling. Vooral in Duitsland is de adel uitgebreid onderwerp van onderzoek, getuige het grote aantal recente publicaties over de *Elitenwandel in der Moderne*.¹ Dat is niet verwonderlijk. Vormde dit selecte gezelschap nog het cement van het Heilige Roomse Rijk, in de huidige Bondsrepubliek heeft de adel geen enkele juridische status meer. Pas na de Wende kwam deze groep uitgebreid in het nieuws. De debatten over de teruggave van bezittingen aan voormalige eigenaren in de *neue Bundesländer* maakte heel concreet zichtbaar hoe machtig de adel ooit geweest was, vooral in Pruisen.

Er zijn verschillende redenen aan te voeren waarom de adel niet alleen in Duitsland, maar ook in andere delen van Europa in de belangstelling is komen te staan. Allereerst kan worden gewezen op een klaarblijkelijk opnieuw kantelend geschiedbeeld. Was voorheen de aandacht van historici vooral gericht op het komende, het groeiende, op vooruitgang, bijvoorbeeld van de middenklasse, de laatste jaren is de aandacht ook gericht op het gaande, op machtsverval, getuige bijvoorbeeld het voorlaatste congres van de Werkgroep negentiende eeuw: 'Verdwenen in de negentiende eeuw'. In een zich snel veranderende wereld heeft de behoefte aan verankering geleid tot een zekere hang naar nostalgie. De adel kan in deze behoefte voorzien. Enerzijds is er historisch gezien vaak sprake van een lokale gebondenheid, bijvoorbeeld in de vorm van een landgoed, bestuurlijke verantwoordelijkheid of economische activiteit, anderzijds onderhield de adel vaak familiebanden ver buiten de eigen landsgrenzen. Vooral in Duitsland wordt gewezen op de Europese dimensie van de tweede stand, die met name in de Middeleeuwen en vroegmoderne tijd het gezicht van Europa mede hebben bepaald en daardoor zeker deel uitmaakt van de Europese erfenis.²

Een belangrijke tweede reden voor de hernieuwde belangstelling voor de geschiedenis van de adel ligt in de ontwikkeling van de sociale geschiedenis, die traditioneel is gericht op onderzoek naar arbeiders en burgerij, maar die de horizon heeft verlegd door ook de sociale praktijk en ervaringen van andere sociale groepen te bestuderen, zoals bediendes, boerinnen, huisvrouwen, prostituees, matrozen, soldaten, pastores, zendelingen en niet in de laatste plaats de adel. De adel is als sociale groep interessant vanwege zijn cultureel bepaalde uitsluitingsmechanismen, zijn sociale (im)mobiliteit en coherentie, en vanzelfsprekend ook omdat de adel een niet te onderschatten machtsfactor in de geschiedenis was. Mede geïnspireerd door de theorie van Pierre Bourdieu over culturele velden onderzocht Monique de

Nieuwste Tijd 15 (juli 2006), 75–83

Saint Martin hoe de Franse adel zich, tweehonderd jaar na de afschaffing van de stand, nog steeds weet te onderscheiden door een vanzelfsprekende gedistingeerdheid en door wederzijdse diensten, beide in stand gehouden door een levendig symbolisch en sociaal kapitaal.³

Daarmee is het onderzoek een nieuwe weg ingeslagen. Interessant is niet meer slechts het machtsverval als zodanig, maar juist de aanpassingsstrategieën in een veranderende samenleving, de manier waarop een sociale groep het edele hoofd boven water probeert te houden en haar maatschappelijke positie probeert veilig te stellen. Wat dat betreft is de enige mij bekende vuistdikke monografie over de contemporaine geschiedenis van de adel in een Europees land, David Cannadines *The Decline and Fall of the British Aristocracy*, teleurstellend. De auteur toont met veel omhaal van woorden het machtsverval van de Britse lords aan. Hij beschrijft niet alleen de afkalvende politieke macht, maar ook hoe de klasse van grootgrondbezitters steeds meer in het nauw gedreven werd. Maar nadat ze, zoals hij schrijft, zijn 'gedeclasserd', verliest hij ze uit het oog. De ladies hebben in zijn verhaal nauwelijks een plaats. Wel besproken worden de gefortuneerde (burger)vrouwen die door een huwelijk het adellijke landgoed (vaak slechts tijdelijk) wisten te redden, zoals de beeldschone Amerikaanse Consuelo Vanderbilt, dochter van een rijke spoorwegmagnaat, die een uiterst ongelukkig gearrangeerd huwelijk aanging met de negende hertog van Marlborough. Vanuit dit oogpunt bezien is het vlot geschreven en prettig leesbare standaardwerk van Cannadine, gepubliceerd in 1993, plotseling heel ouderwets.

Over de contemporaine geschiedenis van de Nederlandse adel zijn slechts enkele deelstudies verschenen. Het moet mogelijk zijn om uit de brokstukken een groter geheel te maken en te komen tot een overzicht van de nieuwste geschiedenis van de Nederlandse adel. Onder koning Willem I beleefde de adelstand een kortstondige maar opmerkelijke wederopleving met de heroprichting van de ridderschappen. Met de grondwetswijziging van 1848 werd de adel als stand weliswaar afgeschaft, waarmee hij zijn staatsrechtelijke positie verloor, de facto bleef de adel een belangrijke rol spelen in de Nederlandse politiek. Tot de Tweede Wereldoorlog was deze stand, zij het in afnemende mate, nog sterk vertegenwoordigd onder de hoge militairen, diplomaten, burgemeesters, kamerleden en commissarissen der koningin. Wel had er aan het einde van de negentiende eeuw in Friesland al een uittocht plaatsgevonden van edelen die door de landbouwcrisis gedwongen waren hun landgoed te verkopen of uit vrije wil naar elders vertrokken, meestal naar Den Haag, waar ze als het meezat verder leefden als 'absente landheer'.⁴ Niet alleen de landbouwcrisis, ook de grondbelasting en het erfrecht hingen als een zwaard van Damocles boven het hoofd van menig adellijke familie.

Het onderzoek naar de adel in de negentiende eeuw krijgt steeds meer vorm en richting, onder meer door het werk van de in 1993 opgerichte Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis, die zich ten doel stelt het traditionele beeld van Nederland als burgerlijke natie te nuanceren. Drijvende krachten zijn Rob van der Laarse en Yme Kuiper, die in hun bundel *Beelden van de Buitenplaats* het spanningsveld tussen de negentiende-eeuwse burgerlijke cultuur en de aristocratische levensstijl in kaart hebben gebracht.⁵

Voortschrijdend inzicht van het lopend onderzoek is dat enerzijds de adel, ook in Noord- en Zuid-Holland, in de negentiende en begin twintigste eeuw een groter stempel op de Nederlandse cultuur heeft gedrukt dan verondersteld, en dat anderzijds welgestelde burgers

zichzelf graag een adellijke levensstijl aanmaten. Er wordt daarom ook steeds vaker gesproken van een gemêleerde notabelenelite.⁶ Volgens Van der Laarse waren de Amsterdamse notabelen graag geziene gasten in salons van de Europese vorsten en staatslieden, waar zij meepraatten over de wereldpolitiek. In eigen kring echter pochten ze het liefst over hun Engelse rijpaarden, over de kunst van het jagen en over de kwaliteit van de meloenen en pootaardappelen.⁷

Het onderzoek naar de adelsgeschiedenis in de twintigste eeuw staat echter nog in de kinderschoenen. Inderdaad zijn er enkele diachrone studies van adellijke families verschenen, die eindigen in de periode waarin regenten medeburgers werden.⁸ Ook over de cultuur van de adel verschijnt zo nu en dan een al dan niet serieus bedoeld boekje van soortgenoten die het familieverleden willen boekstaven, maar een cultuurhistorisch overzicht ontbreekt.⁹ Voor wat betreft de maatschappelijke positie van de twintigste-eeuwse adel moeten we ons tevredenstellen met het uitgebreide statistische onderzoek van de Amsterdamse socioloog Jaap Dronkers.¹⁰ Wel zijn er heel wat studies verschenen over toonaangevende industriëlen zoals Henri Deterding, Anton Philips en Daniël George van Beuningen. De minder spraakmakende representanten van de Nederlandse elite zijn onderbelicht. Daarmee doel ik overigens niet alleen op de adel maar ook op dominees, priesters, advocaten, notarissen, artsen, apothekers en onderwijzers, die zeker tot in de jaren zestig waakten over waarden en normen in Nederland.

Op het eerste gezicht lijkt de oude elite geruisloos te zijn verdwenen en plaats te hebben gemaakt voor makelaars, computerwizzkids, televisiesterren en voetballers. Maar wie verder kijkt, kan zich afvragen of de maatschappelijke ommekeer daadwerkelijk heeft plaatsgevonden, of dat er eerder sprake is van een perspectiefwisseling, een vertroebeling van het beeld door de media. Genoeg stof voor nadere bestudering. Het kan een ander licht werpen op de geschiedenis van ons land, waarin heus niet alleen werd gepolderd en echt niet alles wat boven het maaiveld uitgroeide, werd weggekap. Dat de maatschappelijke rol van de adel in Nederland niet geheel is uitgespeeld, blijkt onder meer uit de Wet op de adeldom, die nota bene in 1994 door de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken Ed van Thijn (PvdA) in het *Staatsblad* is ingebracht.

Om een beter beeld te krijgen van de adel in de twintigste eeuw loont het om een blik te werpen op de geschiedenis van de vrouwelijke representanten van deze bevolkingsgroep. Ook hier valt op dat degene die voor hen werkten, de gouvernantes en dienstbodes, beter zijn bestudeerd dan de 'Vrouwen' zelf.¹¹ *Vrij Nederland*-redacteur Ursula den Tex geeft in haar boek over haar moeder een interessant beeld van de verdwijnende vanzelfsprekendheden van een barones. Anna Bentinck was een conventionele adellijke 'dame in donkerblauw', die, hoewel etiquetteboekjes in huis ontbraken, alles volgens het boekje deed. De ingetogen eenvoudige deftige Overijsselse barones trouwde op tweeëntwintigjarige leeftijd met de Amsterdamse jonker Den Tex en kreeg drie dochters, onder wie Ursula, die in de familie Oesji of 'het beertje' werd genoemd. Het vanzelfsprekende standsbesef van Anna Bentinck stamde uit haar jeugd, die door haar dochter wordt beschreven als ware het Oblomovs droom: idyllisch en zonder zorgen. Anna was elf jaar jong toen de chauffeur des huizes haar freule ging noemen. Toen ze veertien was, betrok het gezin de rustieke havezate Schoonheten in de Sallandse bossen. Met hen verhuisden ook twee gouvernantes, een kindermisje, de chauffeur en vier dienstmeiden. Aan de hand van de Anna's leefwereld beschrijft Den Tex de 'stijl van de adel' en

de veranderingen in de maatschappelijke positie, zoals die zich in het geval van Anna vooral tijdens en vlak na de Tweede Wereldoorlog hebben voorgedaan.

Den Tex beschrijft de adel als een sociaal geconstrueerde wereld, die zichzelf in stand houdt. Net als Anna hadden ook de andere leden van de 'famille' de beschikking over tafelzilver, Chinees porselein ('blauw'), linnengoed en damast, en net als Anna hielden zij hun stand op met behulp van al dan niet Franstalige gouvernantes, kinderjuffrouwen en dienstbodes. Veel van deze wereld komen we in het boek te weten aan de hand van de opvoeding van Anna's kinderen, waarin 'zindelijkheid' moest leiden tot een zuivere inborst en orde tot een innerlijk evenwicht, een regelmatige leefwijze en plichtsbetrachting. Ook voor de kinderen bood de omgang met soortgenoten daartoe de beste garantie.

In *Anna baronesse Bentinck* besteedt de schrijfster uitgebreid aandacht aan de taal van de adel, waarbij ze niet alleen aangeeft wat wel gezegd diende te worden – taartje in plaats van gebakje, grootvader of grootpappa, zeker geen opa – maar ook wat niet gezegd werd. Taal was voor hen ook een middel om te verbergen en uit te sluiten. Tot teleurstelling van haar dochter liet Anna later weinig los over haar innerlijke zielenroerselen. Zij stelde zich dienstbaar aan man en kinderen en leverde hooguit in bedekte termen indirecte kritiek. Men kan zich afvragen of het niet zeggen wat op het hart ligt kenmerkend is voor de adellijke moeder-dochterrelatie of dat het past in een tijdsbeeld, dat evenzeer is beschreven in *Het zwijgen van Maria Zachea* van Judith Koelemeijer, over de naoorlogse geschiedenis van een Zaanse hoveniersfamilie.¹² Het uitspreken van gevoelens past nu eenmaal meer in onze huidige cultuur.

Ursula den Tex beschrijft nauwkeurig hoe haar moeder gedurende haar leven steeds meer vanzelfsprekendheden moest opgeven. Enerzijds was er het verlies aan maatschappelijke status van de adel. Anna zelf was op haar eenentwintigste nog voorgesteld aan zowel koningin Wilhelmina als koningin-moeder Emma. Vlak na de oorlog deed Anna een verzoek aan de grootmeesters van het hof om haar oudste dochter te mogen voorstellen. Wilhelmina echter had een hekel aan dit soort ceremonieel. De beleefdheidsbezoeken van de adel aan het hof werden voorgoed afgeschaft. Anderzijds hadden er ook veranderingen in de leefomgeving van Anna Bentinck zelf plaatsgevonden. Met het verdwijnen van het inwonend huispersoneel tijdens of vlak na de oorlog verdween de voedingsbodem voor het vanzelfsprekende standsgevoel van de adellijke mevrouw. Wat bleef, waren de herinneringen aan voorgoed vervlogen tijden die werden gedeeld met visites in eigen kring en het standsgevoel, bevestigd door het huisraad dat van generatie op generatie werd (en in sommige gevallen nog wordt) doorgegeven. Ook de vriendschappen binnen de eigen kring bleven.

De auteur noemt de adellijke subcultuur geheimzinnig: er valt veel over te vertellen zonder er ooit vat op te krijgen. Dit laatste is nu juist de doelstelling van haar boek. Eerst op basis van Anna's dagboek, vervolgens ook op basis van brieven uit de oorlog, maar steeds meer op basis van eigen herinneringen reconstrueert Den Tex de omgangsvormen met soortgenoten en bediendes, met wie ze meestal lang na het einde van het dienstverband contacten onderhield. Den Tex' biografie van haar moeder is impressionistisch van aard. Het zeer lezenswaardige boek had hier en daar meer uitgewerkt kunnen worden, vooral waar het gaat om het plaatsen van de adel in de bredere context van de Nederlandse sociale en cultuurgeschiedenis. De auteur heeft veel meer op met haar moeder, die zij consequent en bijna liefkozend Anna noemt, dan met haar vader, die het moet doen met het afstandelijke Den Tex. Het boek is geschreven

vanuit een vrouwelijk perspectief: Anna als moeder van drie dochters. Het had er heel anders uitgezien wanneer er ook een stamhouder in het gezin was gekomen. Ursula den Tex beschrijft hoe de adellijke cultuur in de vrouwelijke lijn wordt doorgegeven. Is het niet vooral de zachte kant van deze cultuur die in de vrouwelijke lijn wordt doorgegeven?

De cultuur van de jacht, de eer, de overerfelijke *nobilitas* (het blauwe bloed), die in juridische zin slechts in mannelijke lijn wordt doorgegeven, en die zeker tot in de jaren zestig in het wereldbeeld van de adel verankerd bleef, zijn in dit boek nauwelijks belicht. Die kant komt overigens wel mooi naar voren wanneer de auteur beschrijft dat haar vader in 1942 als burgemeester van Bloemendaal weigerde bordjes 'Verboden voor Joden' op het strand te plaatsen. Deze verlichte daad, die hem overigens zijn baan kostte, kon in zijn tijd samengaan met een soort sociaal anti-semitisme dat uit een geheel andere laag van zijn bewustzijn was voortgesproten. De idee dat eigenschappen overerfelijk zijn was toen nog heel gewoon. Den Tex beschrijft de diversiteit aan gedachten over afstamming en ras in deze periode. In het geval van haar vader waren ze ook niet in tegenspraak: als burgemeester liet hij zich leiden door de belangen van de gehele bevolking.

In haar boek werpt Den Tex een waardevolle antropologische blik op een wereld die niet meer bestaat. Haar eigen leven als moderne adellijke dame moet echter minstens zo interessant zijn. Na haar beschermde jeugdijaren als burgemeestersdochter in Bloemendaal toog zij naar het Amsterdamse, alwaar zij deelgenoot werd van de rode *Vrij Nederland*-familie die ook zo haar eigen codes kende. Kon zij met de wijsheid van haar moeder de vele vetes op Raamgracht 4, het bolwerk van de *VN*-redactie, trotseren? Welke rol speelde haar adellijke afkomst in de jaren waarin het belang van deze groep terzijde werd geschoven? *Anna baronesse Bentinck* is te lezen als een egodocument van een journaliste die meerdere levens heeft geleid. Met het boek heeft de auteur slechts een van die werelden een plaats gegeven. Het wachten is nu op het volgende deel van de familiechroniek. Dat zou een extra aanzet kunnen geven tot een veel uitgebreidere studie van de contemporaine geschiedenis van de adellijke subcultuur in Nederland.

Hanco Jürgens ■

Hans Righart, *De wereldwijde jaren zestig. Groot-Brittannië, Nederland, de Verenigde Staten, bezorgd door Paul Luykx en Niek Pas*

Utrecht 2004, ISBN 90-72131-53-3, 226 blz., 19,95

De grimmige jaren zestig opnieuw bezien

De jaren zestig gaan nooit voorbij. Beatle Paul McCartney opende begin juli 2005 het megaconcert Live8, en bracht, net als de Rolling Stones, weer een nieuwe cd uit. Allemaal nostalgia naar een tijdvak van vernieuwing, flower power en de doorbraak van de jeugd. In de geschiedschrijving is echter sinds enkele jaren een proces gaande waarin de mythische betekenis van de jaren zestig sterk wordt gerelativeerd. De nieuwe geschiedschrijving over de sixties gaat bijvoorbeeld over de ontwikkeling van de conservatieve tegenbeweging die nu dominant lijkt in de Verenigde Staten, zoals in de bundel *The Conservative Sixties* uit 2003.

hilarische boek van Marcus is dat hij laat zien hoe de strijdende partijen in de vs steeds weer verschillende interpretaties van de jaren vijftig en zestig gaven.

Eigenlijk laat Righarts postume boek zich vooral lezen als de afsluiting van een historiografisch debat. Decenniumdenken is uit, we zijn niet meer erg geneigd om aan tijdvakken een autonome betekenis toe te kennen. Ook het zoeken naar de verhouding tussen één groot geschiedverhaal (in dit geval: *postwar history*) en vele kleinere, regiogebonden kleine varianten, *postwar histories*, is niet meer erg in de mode. Historici zoeken heden ten dage veeleer naar directe invloeden (transfer, diffusie) tussen landen dan naar punten van overeenkomst en verschil. Geschiedschrijving als analyse van een verzameling unieke en contingente gebeurtenissen is op zijn retour. Verbanden willen we zien, geen vergelijkingen.

Righart heeft hiervoor een aantal aanknopingspunten gegeven, door bijvoorbeeld te wijzen op de relatie tussen politieke cultuur en de radicaliteit van de protestbeweging. In een conciliante politieke cultuur als die van Nederland en Groot-Brittannië kon door de inschikkelijkheid van de regenten de nieuwe cultuur makkelijk ingepast worden in de maatschappij. In het gepolariseerde politieke systeem van de Verenigde Staten leidde de roep om vernieuwing echter tot polarisatie en geweld. Ook de door Righart behandelde 'transnationalisering' van de jongerencultuur biedt aanknopingspunten voor een nieuwe benadering. In een bredere, wereldwijde aanpak zou echter ook nadrukkelijk gekeken moeten worden naar de 'amerikanisering' van de jongerencultuur in het interbellum en in de jaren vijftig.

Door de gehanteerde polemische stijl is Righarts *De wereldwijde jaren zestig* niet de pageturner geworden die *De eindeloze jaren zestig* wel is. En hoewel uit alles blijkt dat Righart zo graag nog veel meer had willen schrijven over de jaren zestig, moeten we in feite concluderen dat zijn perspectief, met de jaren zestig als een tijdvak van louter versnelde modernisering, achterhaald is. Dat komt uiteraard omdat we inmiddels de jaren vijftig (of beter gezegd de jaren van wereldwijde wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog) zijn gaan waarderen als een tijdperk waarin misschien nog wel méér veranderde dan in de jaren zestig, al was dat nog niet alom zichtbaar op televisie. En ook omdat na de jaren zestig een zo mogelijk nog radicaler tijdvak volgde. Frits Bolkestein is naar eigen zeggen dan ook de politiek ingestapt uit afschuw over het kabinet-Den Uyl, symbool bij uitstek voor de (mislukte) radicaliteit van de jaren zeventig.

Dirk Jan Wolffram ■

Noten

- 1 Eckart Conze en Monika Wienfort (red.), *Adel und Moderne, Deutschland im europäischen Vergleich im 19. und 20. Jahrhundert* (Keulen 2004); Günther Schulz en Markus A. Denzel (red.), *Deutscher Adel im 19. und 20. Jahrhundert: Büdinger Forschungen zur Sozialgeschichte 2002 und 2003*, 40–41 (Büdingen 2002 en 2003); Stephan Malinowski, *Vom König zum Führer, sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat* (Berlijn 2003); Heinz Reif (red.), *Adel und Bürgertum in Deutschland*, II, *Entwicklungslinien und Wendepunkte im 20. Jahrhundert* (Berlijn 2001); Eckart Conze, *Von deutschem Adel, Die Grafen von Bernstorff im zwanzigsten Jahrhundert* (Stuttgart 2000).
 - 2 Heinz Duchhardt, 'Was heißt und zu welchem Ende betreibt man – Europäische Geschichte?', in: Idem en Andreas Kunz (red.), *'Europäische Geschichte' als historiographisches Problem*, Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte, Beiheft 42 (Mainz 1997) 191–202.
 - 3 Monique de Saint Martin, *L'espace de la noblesse* (Parijs 1993).
 - 4 Yme Kuiper en Johan Frieswijk, 'Van landadel naar historisch instituut', in: Idem (red.), *Twee eeuwen Friese adel, 1814–2000. Van landadel naar historisch instituut* (Heerenveen 2000) 9–39.
 - 5 Rob van der Laarse en Yme Kuiper (red.), *Beelden van de buitenplaats. Elitevorming en notabelencultuur in Nederland in de negentiende eeuw* (Hilversum 2005); Rob van der Laarse, *A Nation of Notables. Class Politics and Religion in the Netherlands in the Nineteenth Century* (Salford 1999); Yme Kuiper, *Adel in Friesland 1780–1880* (Groningen 1993).
 - 6 Bijvoorbeeld door Nick Bos, *Notabele ingezetenen. Historische studies over Nederlandse elites in de negentiende eeuw* (Brunssum 1995).
 - 7 R. van der Laarse, 'De hang naar buiten, de notabele levensvormen van het Amsterdamse handelskapitaal', in: idem en Kuipers, *Beelden van de buitenplaats*, 48.
 - 8 Maarten Prins, 'Van staatsregenten tot landjonkers: de Jonkheren Van Foreest 1750–1920', *Historisch Tijdschrift* 34 (2004), themanummer Adel in Holland; Johan Aalbers, *Heren van stand. Van Wassenaer 1200–2000, achthonderd jaar Nederlandse adelsgeschiedenis* (Den Haag 2000); C. Schmidt, *Om de eer van de familie. Het geslacht Teding van Berkhout 1500–1950, een sociologische benadering* (Amsterdam 1986).
 - 9 Agnies Pauw van Wieldrecht, *Vin-je dat we een hoed op moeten? Persoonlijke herinneringen aan een bijna vervlogen levensstijl* (Amsterdam 2003); Yvo van Regteren Altena, Binnert de Beaufort en Jort Kelder, *Oud geld* (Amsterdam 2002).
 - 10 Jaap Dronkers, *De maatschappelijke relevantie van hedendaagse Nederlandse adel* (Amsterdam 2000).
 - 11 Greddy Huisman, *Tussen salon en souterrain, gouvernantes in Nederland 1800–1940* (Amsterdam 2000); Barbara Henkes, *Heimat in Holland. Duitse dienstmeisjes 1920–1950* (Amsterdam 1995).
 - 12 Judith Koelemeijer, *Het zwijgen van Maria Zachea. Een ware familiegeschiedenis* (Zutphen 2001).
- Pamela E. Barnett, *Dangerous Desire. Literature of Sexual Freedom and Sexual Violence Since the Sixties* (New York 2004)
- David Farber en Jeff Roche (red.), *The Conservative Sixties* (New York 2003)
- James Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995)
- Daniel Marcus, *Happy Days and Wonder Years* (New Jersey 2004)
- Arthur Marwick, *The Sixties. Cultural Revolution in Britain, France, Italy, and the United States, c.1958 – c.1974* (Oxford 1998)
- In memoriam Hans Righart 1954–2001. Ik moet net als mijn vader alles opschrijven* (Utrecht z.j. [2002])
- Hans Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995)